

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 48, 2008, pp. 64--83

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Christian Kock, University of Copenhagen.

Title Reasonable Disagreement” [Fornuftig uenighed].

Abstract Discussions of deliberative democracy mostly focus on the involvement of citizens in democracy as active rhetors or debaters. Also, many deliberative democrats assume that deliberative processes serve, or should serve, to promote mutual understanding or even consensus. In contrast, this paper takes its point of departure in citizens' position as receivers, not senders, of deliberative rhetoric, and while acknowledging the value of consensus it assumes that political debaters will typically remain in dissensus. The paper discusses why this is necessarily so and seeks, on that basis, to formulate and exemplify a set of norms for dialogue between dissenting debaters that will make debates optimally helpful to individual citizens in choosing between opposite views. The metaphor “inverse pickpocketry” is suggested as a common denominator for transgressions against these norms, and a typology of such transgressions is proposed.

Keywords deliberative democracy, rhetorical citizenship, political debate, deliberation, consensus, dissensus, norms, reasonable disagreement, inverse pickpocketry, Muhammad cartoons.

*Christian Kock er professor i retorik ved Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, afdelingen for Retorik, ved Københavns Universitet.
E-post: kock@hum.ku.dk*

Christian Kock:

Fornuftig uenighed

Tanker om deliberativt demokrati handler oftest om borgernes inddragelse i demokratiet som aktive retorer eller debattører. Og de handler ofte om veje til finde gensidig forståelse eller ligefrem konsensus. Denne artikel har en anden vinkel: Den vælger borgernes position som modtagere, ikke afsendere, af deliberativ retorik, og den accepterer at politiske debattører typisk vil forblive uenige. Den redegør for hvorfor det er sådan, og den søger med dette som udgangspunkt at formulere og eksemplificere normer for hvordan uenige debattører kan føre dialog, sådan at borgerne bedst muligt kan bruge dialogen som hjælp til at træffe deres egne valg mellem modstående standpunkter. Grundantagelsen er den enkle at debattører skal give eksplicite argumenter for deres standpunkter og eksplicite svar på modparters modargumenter. Der findes derfor to hovedtyper af forsyndelser: 1) at undlade at give argumenter for sine standpunkter, og 2) at undlade at svare på modargumenter. Begge slags forsyndelser skjules ofte med held med teknikker der sammenfattende kan betegnes som "omvendt lommetyveri", idet meningen er at tilhørerne skal acceptere et standpunkt uden argumenter, eller et svar uden modargumenter, fordi de ikke opdager at det er hvad de får. Det hævdes at især svar uden reelle modargumenter er en udbredt forsyndelse i nutidig politisk debat. Der opstilles en typologi over begge hovedtyper af debat-forsyndelse, og en række nutidige eksempler fra dansk og amerikansk politik analyseres.

Krav til konstruktiv *controversia*: et normativt blik på politisk retorik

Begrebet retorisk medborgerskab indebærer at der er eller kan være et retorisk aspekt af det at være medborger – at medborgerskab altså er, eller kan være, andet og mere end at være statsborger og stå i folkeregistret.

Når man taler om den retoriske side af det at være medborger, er det mest nærliggende at tænke på det at komme til orde – få en stemme, en talerposition, et ord at skulle have sagt. Det som i de seneste år er kommet mere og mere på dagsordenen under betegnelsen *rhetorical agency*.

Men man kan også tænke på en anden – komplementær – side af at være retorisk medborger. Ikke den aktive, talende, deltagende side, men den modtagende – det at være en borger der erkender at man primært kommer til at være forbruger og målgruppe i forhold til retorikken i samfundet, frem for afsender og bidrager.

I politologi og politisk filosofi har der i hvert fald siden 1990'erne været en strømning der kaldes *deliberativt demokrati*. Den handler om at se demokrati som noget mere end blot en form for statsforfatning, nemlig som et samfund hvor der er deliberativ samtale om fællesskabets beslutninger. Denne tendens har meget til fælles med det at ville sætte retorisk medborgerskab på dagsordenen, blot kommer den så at sige fra den modsatte side til det område hvor politisk tænkning og retorik overlapper. Meget af det der siges og skrives om deliberativt demokrati, eller som har en beslægtet orientering, handler primært om at se borgerne som aktivt involveret i deliberativ samtale. Det gælder f.eks. James Fishkins meget kendte praktiske eksperimenter med ”deliberative polling”¹. Det er en bestræbelse der skal få borgere til at overveje, ytre sig og sende en strøm af impulser og information af sted i retning mod andre borgere og især imod beslutningstagerne, de valgte politikere. De skal høre hvad borgerne har at sige.

Nogle demokratitænkere, hvis udgangspunkt minder om ”deliberativt demokrati”, går så vidt som til at tale for en art (gen-)indførelse af ”direkte demokrati”. Mogens Herman Hansen, en verdenskendt dansk ekspert i den græske oldtid, ser det antikke athenske demokrati som forbillede for ideer om at indføre direkte demokrati i nutidens stater via IT.² Han mener også at folkeforsamlinger i nutidens schweiziske kanton dokumenterer hvordan direkte demokrati kan fungere i praksis i vor tid, ligesom det gjorde i oldtidens Athen og andre bystater. Demokratiet bliver mere fuldgyldigt og ægte når borgernes vilje og argumenter kommer aktivt og direkte til udtryk, måske endda i en ordning hvor de direkte afgør tingene (som i schweiziske folkeforsamlinger).

Jeg mener at dette fokus på at gøre borgerne aktivt kommunikerende i demokratiet, måske endda direkte beslutningstagende, nok er værdifuldt og velkomment. Men der er også en komplementær side af det man kan kalde retorisk medborgerskab: den modtagende. Det er ikke nok at interessere sig for at kommunikation og beslutninger skal flyde direkte fra borgerne. Jeg tvivler på at det vil være muligt at

1 James Fishkin, *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform* (New Haven: Yale University Press, 1991).

2 Bl.a. i bogen Mogens Herman Hansen, *Det athenske demokrati - og vores* (København: Museum Tusulanum, 2005).

etablere et reelt direkte demokrati, som f.eks. Mogens Herman Hansen forestiller sig – men frem for alt tvivler jeg på at det ville være ønskeligt ud fra nogen forestilling om det fælles vel.

Vi kommer ikke væk fra at demokratiet i nutidige stater altovervejende skal funge repræsentativt – allerede af den grund at demokrati også er en ordening hvor man kan placere *ansvar* for beslutninger. Der skal altså vælges ledere og lovgivere, og hvordan skal borgerne kunne gøre det, andet end i blinde, hvis de ikke modtager kommunikation fra dem som vil lede og lovgive, om hvem de er, hvad de vil gøre, hvad de har gjort, og hvorfor.

Men dertil kommer et andet forhold som for det meste bliver fortiet fordi det er kontroversielt: De spørgsmål som der skal træffes beslutninger om i demokratiet, er ikke alle af en art så at borgerne har mulighed for at ytre sig om dem. Retorisk handlekraft eller *agency* er også at have kendskab til problemerne og kundskab om dem. Og uanset hvor meget man kan ønske at borgerne får større ytringsret og medbestemmelse om alle de forhold der berører deres dagligdag, så er det ikke alle forhold som man kan kende fra sin dagligdag. Hvis borgerne i et demokrati skal have reelt medborgerskab, så er der ikke kun brug for at der går information *fra* dem til beslutningstagerne, men også at der går informationer *til* borgerne.

Det bør fremhæves at tænkningen om deliberativt demokrati også betoner dette og tager højde for at stærkere inddragelse af borgerne i demokratiet bl.a. indebærer at borgerne skal *modtage* information, ikke kun afgive den. Det gælder også f.eks. Fishkins ”deliberative pollings”, der har et stærkt element af ”høring” af eksperter og politikere og læsning af informationsmateriale.

Hermed kommer vi ind på det som er denne artikels vinkel: At videreudvikle demokratiet ud fra et deliberativt ideal handler ikke alene om at borgerne skal kunne ytre sig og have retorisk handlekraft; det handler om også om at sætte fokus på den kommunikation som borgerne *modtager*, og hvis modtagere dels er deres valgte eller aspirerende ledere, dels medierne og de der ytrer sig i dem. I et demokrati skal vi borgere vælge ledere og repræsentanter, altså skal vi modtage information fra dem. Og disse ledere og repræsentanter skal på vore vegne træffe beslutninger om diverse spørgsmål, der ikke alle kan observeres eller overskues fra dagligdagen; altså skal vi modtage information om disse spørgsmål. Begge disse informationsstrømme (der ofte flyder delvis sammen) er vi afhængige af, og begge skal vi gerne kunne opstille krav til og kriterier for. At formulere disse krav og kriterier, at overvåge om og hvordan de bliver opfyldt eller ikke bliver det, og at drage mest mulig nytte af dem – det er også en vigtig side af retorisk medborgerskab.

Jeg vil her koncentrere mig om de krav og kriterier der med rimelighed kan rejses i forhold til politikeres kommunikation til vælgerne. Og jeg vil bl.a. slå til lyd for at en fordring om at svare redeligt på kritiske modargumenter og spørgsmål er central blandt disse krav. Bag dette krav ligger en forudsætning om at der i politiske uenigheder typisk er relevante argumenter af en vis vægt på begge (eller alle) sider af en sag – således at det ikke er muligt at nå frem til en objektiv afklaring af hvem der har ”ret”.

Det er for retorikere en næsten trivial konstatering – som har fået sine klassiske

formuleringer hos Cicero i hans begreber om ”controversia” og argumentation ”in utramque partem”. I filosofien har ikke mindst John Stuart Mill talt for denne opfattelse. Modstridende meninger er ikke bare uundgåelige, men nødvendige. Kun i matematik er det nok at lære sandheden og grundene til den. “But on every subject on which difference of opinion is possible, the truth depends on a balance to be struck between two sets of conflicting reasons. ... What Cicero practised as the means of forensic success, requires to be imitated by all who study any subject in order to arrive at the truth. He who knows only his own side of the case, knows little of that” – sådan skriver Mill i andet kapitel af *On Liberty*³.

Det er ikke en triviell konstatering hvis man ser på den fremherskende praksis i politikeres kommunikation. Og det er heller ikke almindeligt at teoretisk tænkning om argumentation – som der jo i de seneste år er kommet store mængder af – forholder sig til muligheden af at der er uigendriveligt relevante og vægtige argumenter på begge sider af en sag.

Man kan f.eks. se på den pragma-dialektiske skole i argumentationsteori. Siden ca. 2000 har skolens ledende skikkelse, Frans von Eemeren, sammen med Peter Houtlosser ganske vist skrevet om en integrering af retorik i det teoretiske koncept for argumentation man har haft siden 80’erne – men det står stadig fast at en grundlæggende idé i pragma-dialektikken er at to dialogpartnere ved at følge et sæt regler skal nå frem til enighed.⁴ De skal nå til at løse deres uenighed ved at den ene i dialektisk samtale indser at hans standpunkt ikke modstår den andens modargumenter og kritik og derfor frafalder det. Dette er, mener jeg, en misvisende model for argumentation i den praktiske og derunder den politiske sfære – ikke bare fordi vi ikke i praksis kan forvente at nogen diskuterende politikere vil frafalde deres eget standpunkt til fordel for modpartens, men også fordi det, netop i den praktiske og politiske sfære, typisk er helt legitimt for dem begge at fastholde deres standpunkter. Dette skulle faktisk ikke være muligt ifølge den pragma-dialektiske idealmodel.

I politisk filosofi og politologi har Habermas’ samfunds- og kommunikations-tænkning haft stor betydning for udviklingen af ideen om deliberativt demokrati. Ligesom hos pragma-dialektikerne finder man hos Habermas den tankegang at rationel ”diskurs” om uenigheder fører i retning af konsensus. Denne synsmåde stammer fra Habermas’ arbejde med begrebet offentlighed⁵ og er videreført i hans værk om kommunikativ handlen⁶. I den ideelle samtale som han forestiller sig, vil alle deltagere føres mod konsensus i kraft af ”den zwanglosen Zwang des besseren

3 John Stuart Mill, *On Liberty* [1859].

4 Se f.eks. F. H. van Eemeren & Peter Houtlosser: “Rhetorical analysis Within a Pragma-Dialectical Framework: The Case of R. J. Reynolds”. *Argumentation* 14 (2000) og van Eemeren & Houtlosser: “Managing Disagreement: Rhetorical Analysis Within a Dialectical Framework”. *Argumentation and Advocacy* 37 (2001).

5 Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft* (Darmstadt: Luchterhand, 1962).

6 Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns* (Bd. 1: *Handlungsrationaltät und gesellschaftliche Rationalisierung*; Bd. 2: *Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*) (Frankfurt a.M.: Suhrkamp. 1981); Jürgen Habermas, *Postmetaphysisches Denken* (Frankfurt am Main: Suhrkamp. 1988).

Arguments”⁷. Ganske vist har Habermas på en klar og overbevisende måde redegjort for at der er forskellige typer af udsagn man kan argumentere om, og at gyldighedsbetingelserne for disse forskellige typer er forskellige; det er ikke i enhver form for uenighed at man argumenterer om hvad der er ”sandt”, det gælder kun ”assertoriske” sproghandlinger, og i handlingsdomænet argumenterer vi ikke ud fra hvilke udsagn vi anser for *sande*, men hvilke handlingsnormer vi anser for *rigtige*. Men ikke desto mindre fastholder Habermas at argumentation også på dette domæne “auf die Erzielung, Erhaltung und Erneuerung von Konsens angelegt ist, und zwar eines Konsenses, der auf der intersubjektiven Anerkennung kritisierbare Geltungsansprüche beruht”⁸. Altså: fordi alle typer af udsagn gør krav på en form for gyldighed som kan underkastes intersubjektiv kritik, så vil også diskussioner om hvad der er det rigtige at gøre, ganske ligesom diskussioner om hvad der sandt, ifølge diskursens egen logik stille imod at etablere konsensus, opretholde den og forny den. Det forudsætter ganske vist at diskursen er ”herredømmefri” og ikke ”strategisk”, dvs. at den er indrettet på at opnå gensidig forståelse og ikke på at udøve en bestemt virkning på modtagerne; men på disse betingelser vil diskursens og den intersubjektive kritiks iboende logik sætte sig igennem og føre og til (eller i retning af) konsensus.

Trods Habermas’ vigtige erkendelse af forskellige udsagnstypers forskellige funktioner og gyldighedsbetingelser, som er helt på linje med den retoriske tradition, så må man ud fra en retorisk synsmåde divergere fra ham på mindst to punkter:

1) Den art ”controversia” som man forestiller sig i retorisk tænkning, har ikke, som Habermas forestiller sig, nogen indbygget logik der fører imod konsensus. Hertil vil habermasianere indvende at Habermas selv er klar over konsensus-antagelsens ”kontrafaktiske” karakter; han erkender altså selv at konsensus i praksis ofte vil udeblive. Men hertil vil jeg svare at Habermas stadig tror på argumenternes intersubjektivt gældende relevans og vægt, der bevirker at de kan udøve deres mærkeligt ”tvangfri tvang”; når de så alligevel ikke medfører konsensus, må det skyldes rent praktiske faktorer i den konkrete situation, f.eks. manglende tid. For en retorisk synsmåde derimod er der den yderligere grund til udeblivende konsensus at argumenter i en diskussion om handling, hvor værdibegreber nødvendigvis påberåbes som hjemler, netop *ikke* har nogen intersubjektivt gældende relevans og (især ikke) vægt. Argumenternes ”tvang”, den være sig ”mærkeligt tvangfri” eller ej, eksisterer altså ikke.

2) Det er ikke ifølge retorisk tænkemåde suspekt at parterne argumenterer ”strategisk”, altså for at ”få ret” – det er tværtimod normen og ikke bare legitimt, men tilmed nødvendigt for samfundets (og ikke mindst retssystemets) opretholdelse. Hvad dette angår, kan retorikere ikke blot påberåbe sig Cicero, men også Aristoteles. I hans retoriske, politiske og etiske tænkning er der også tale om forskellige kategorier af udsagn man kan argumentere om. ”Retorikken har altså sådanne ting til genstand, som vi drøfter og rådslår om”, fastslår Aristoteles⁹, og her skal man være

7 Jürgen Habermas, ”Wahrheitstheorien”, i: *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns* (Frankfurt/M.: Suhrkamp. 1972).

8 Habermas, *Postmetaphysisches Denken*, s. 37

9 *Retorikken* 1357a.

opmærksom på at ”rådslå” (græsk: *bouleuein*) er et nøglebegreb hos ham. Det er beslægtet med det græske ord for vilje, *boulê*, som også er beslægtet med det danske ord vilje, og det noget man kun kan gøre om visse emner, nemlig om handlinger, som det ligger inden for ens egen mulighed at iværksætte (hvorved iværksættelsen bliver et spørgsmål om vilje eller ”valg”). En hel række af udsagn både i *Retorikken* og andre skrifter, især de etiske, fastslår denne afgrænsning af hvad man kan ”rådslå” om – og dermed af hvad retorikken har til genstand. Når man diskuterer et retorisk emne, er det man i sidste instans diskuterer (dvs. ”rådslår” om), derfor ikke hvad der er sandt, men hvad der er éns valg (græsk *proairesis*, der undertiden oversættes ”forsæt”). Og som Aristoteles slår fast i den *Eudemiske etik*, så ”gælder sandt og falsk ikke om Forsættet”¹⁰. Fordi retorisk argumentation handler om vilje og forsæt, kan *Retorikken* også fastslå, at ”drøftelsen angår ting, som synes at have mulighed for at falde ud til enten den ene eller den anden side”¹¹; her er ”drøftelsen” Thure Hastrups oversættelse af det samme ord som ovenfor blev gengivet ”drøfter og rådslår”, nemlig en bøjningsform af verbet *bouleuein*. De fleste *Retorik*-oversættelser, selv af fremragende filologer som Hastrup og George Kennedy, overser tilsyneladende dette begrebs centrale rolle i Aristoteles’ tænkning og oversætter det med vekslende betegnelser – derunder *drøfte* eller *debattere*, der begge klart er for brede, fordi de kan bruges om alle uenigheder, også det som de debatterende ikke selv kan iværksætte.

Fordi det centrale i retorik er diskussion om hvilke handlinger vi skal vælge eller hylde (eller det modsatte), så er retorisk diskussion også uløseligt bundet til de værdibegreber vi alle har (selv om vi ikke alle har de samme) – vore normer for hvad der er lykken og de enkelte goder der kan indgå i den, dydens enkelte bestanddele og former, de forskellige arter af nytte og behag – og alt dette gennemgås så i kapitel V-XI af *Retorikkens* 1. bog. Disse faktorer tjener som ”hjemler” i retorisk diskussion om hvad vi skal vælge og prioritere her i samfundet.

Men der er altså særdeles mange værdinormer i spil når vi diskuterer og rådslår om vore valg. Dertil kommer at vi nok er fælles om mange normer, men ikke om dem alle; og vi hylder ikke alle sammen alle normerne i samme grad eller prioriteringsrækkefølge. Ligeledes gælder det at vi i høj grad kan *fortolke* dem forskelligt i relation til konkrete debattemner.

I disse forhold ligger mange af årsagerne til at vi, når vi diskuterer handlinger, ikke kan forventes at nå til konsensus.

Påpegelse af disse forhold bliver let opfattet som udtryk for værdirelativisme. Det er en forsimpning. Det at påpege at der empirisk er visse forskelle mellem menneskers værdibegreber og derfor ofte mellem deres konkrete valg i konkrete spørgsmål, kan kun stemples som værdirelativisme ud fra en filosofisk position der antager at man i *ethvert* sådant spørgsmål filosofisk kan afgøre at kun det ene standpunkt er rigtigt, og de andre forkerte. Der er jo ikke tale om at hævde at ethvert standpunkt er lige så godt som ethvert andet. Nogle standpunkter i konkrete

10 Aristoteles: *Vejen til Livslykken: Aristoteles’ Eudemiske Etik; overs. og med Indledning og Noter af Poul Helms* (København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 1955), 1226a; s. 54
11 *Retorikken* 1357 a

spørgsmål beror påviseligt på fejlinformation eller håndgribeligt irrelevante grunde. Men tilbage bliver en mængde af uenigheder som repræsenterer hvad samfundsfilosoffen John Rawls kalder ”reasonable disagreement”. At der er et antal irreducible årsager hertil, og at uenigheder derfor kan være irreducible og ikke tilgængelige for filosofisk afgørelse, har han – modsat Habermas – erkendt og analyseret grundigt. Rawls nøjes altså ikke med blot at påpege enighedens svære betingelser på det konkrete, empiriske niveau; han konciperer spørgsmålet om enighed/uenighed på samme abstraktionsniveau som Habermas (det idealistisk-normative), men mener ikke at den normativitet som kan gøres gældende, kan have tvingende kraft for den enkelte. Vi kan altså være nok så rationelle og fornuftige, og dog bliver vi ikke nødvendigvis enige. Hvorfor, spørger han: “Why does our sincere and conscientious attempt to reason with one another fail to lead us to agreement?” Og han fortsætter: “It seems to lead to agreement in science, or if disagreement in social theory and economics often seems intractable, at least – in the long run – in natural science”.

Dette er en vigtig præcisering, for her tydeliggør Rawls en sondring mellem generelle samfundsanliggender på den ene side – retorikkens domæne – og på den anden side videnskaben, især den “egentlige”, der ikke er sammenblandet med værdier på samme måde som samfundsteori og økonomi er det. I videnskab, f.eks. medicin, gælder der nemlig principielt noget andet end i politik. F.eks. et emne som årsagerne til dissemineret sklerose – det er et videnskabeligt spørgsmål, og videnskabsfolkene på dette felt er bestemt ikke enige. Er det en sygdom der principielt skyldes en autoimmun reaktion? Eller spiller faktorer udefra, f.eks. retrovirus-infektion, en afgørende rolle? Det kan man drøfte, og ”in the long run” finder videnskabsfolkene forhåbentlig ud af det. Begge dele kan jo ikke være sandt på samme tid. Værdibegreber og holdninger kan ikke påvirke hvad der måtte være ”sandheden” om sklerose; det er ikke et emne man kan ”rådslå” om. Rawls giver som forklaring en liste af forhold som han kalder ”the burdens of judgment”¹² – i den senere version i *Political Liberalism* kaldes de ”burdens of reason”¹³. De formuleres sådan (nogle forkortelser er foretaget; kusiveringer er mine):

- (a) The *evidence* — empirical and scientific — bearing on the case may be *conflicting and complex*, and hence hard to assess and evaluate.
- (b) Even where we agree fully about the kinds of considerations that are relevant, *we may disagree about their weight*, and so arrive at different judgments.
- (c) To some extent *all of our concepts, not only our moral and political concepts, are vague and subject to hard cases*; this indeterminacy means that we must rely on judgment and interpretation (and on judgments about interpretations) within some range (not itself sharply specifiable) wherein reasonable persons may differ.

12 John Rawls: ”The domain of the political and overlapping consensus”, *New York University Law Review* 64 (1989).

13 John Rawls, *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1993).

- (d) ... *our total experience, our whole course of life up to now, shapes the way we assess evidence and weigh moral and political values, and our total experiences surely differ ... in a modern society ... the total experiences of citizens are disparate enough for their judgments to diverge*
- (e) *Often there are different kinds of normative considerations of different force on both sides of a question and it is difficult to make an overall assessment.*
- (f) ... *In being forced to select among cherished values, we face great difficulties in setting priorities, and other hard decisions that may seem to have no clear answer*¹⁴.

Hvis vi først ser på (a)-(c), viser det sig at disse tre forhold svarer godt til et begrebs-sæt der bruges til argumentevaluering i nyere argumentationsteori, nærmere betegnet "informal logic". Hos f.eks. Trudy Govier¹⁵ finder vi de tre begreber "acceptability", "relevance" og "good grounds" brugt om de tre aspekter hvorudfra argumenter bør vurderes. Man kan parafrasere dem sådan:

"Acceptability" handler om hvorvidt et argument af publikum opfattes som refererende til noget faktisk eller på anden måde gældende. Man kan kritisere et belægs acceptabilitet, f.eks. ved simpelthen at benægte at det er sandt. Men der kan også være problemer ved belægget som ikke så firkantet kan ses som spørgsmål om sandhed eller usandhed. Det kan f.eks. være forgrovet eller uklart i uacceptabel grad; bruger nogen argumentet: "Danmark er et kristent land", kan andre måske sige at dette både er en lovlig grov formulering og at begrebet "kristent land" desuden er meget vagt, så derfor finder man ikke udsagnet acceptabelt. Med andre ord, man kan ikke anerkende det fremførte argument som et der siger noget "rigtigt".

"Relevance" handler om hvorvidt en norm eller anden hjemmel der påberåbes i et argument, faktisk ses som relevant for den konkrete sag der diskuteres; den skal give belægget en eller anden art og grad af gyldighed i forhold til konklusionen. Siger nogen f.eks. at det var rigtigt af *Jyllands-Posten* at trykke Muhammed-tegningerne fordi det var et led i kampen for ytringsfriheden, så er det et modargument herimod at sige at begrebet ytringsfrihed ikke finder relevant anvendelse på avisens handling. Men man kunne også tænke sig nogen protestere mod at den norm der appelleres til, *generelt* ikke er gyldig; hvis nogen f.eks. argumenterer for et eller andet ved at sige at det er demokratisk, kunne f.eks. en fundamentalistisk muslim tænkes at indvende at "demokrati" slet ikke er en norm han anerkender.

"Good grounds" handler om argumentets vægt eller styrke, dvs. dets graduelle og kvantitative aspekt – altså noget i retning af: Hvis argumentet i øvrigt anerkendes som acceptabelt og relevant, hvor *vægtigt* er det så?

Det er en vigtig pointe i "Informal Logic" at dele kvalitetskriterierne til argumentation op i disse tre aspekter (frem for blot at kræve traditionel logisk "gyldighed", dvs. argumentation hvor konklusionen følger med nødvendighed af præmisserne). Og vi kan ved nærmere eftersyn se at Rawls' tre første punkter handler om de samme aspekter: Når han siger at man kan være uenige på grund af "the com-

14 Rawls: "The domain of the political and overlapping consensus", s. 237.

15 Trudy Govier, *A Practical Study of Argument* (Belmont, CA: Wadsworth. 2004), s. 63ff.

plexity of evidence” (a) – det er f.eks. tilfældet i videnskabelige uenigheder som dem om sklerosens årsagsforhold eller global opvarmning – så er man uenige om belæggets *acceptabilitet*. Når man er uenige på grund af ”the vagueness or disputability of concepts” (c), så gælder uenigheden netop de fremførte normbegrebers *relevans*, dvs. deres anvendelse på belægget eller deres gyldighed overhovedet. Og består der uenighed om “the weight we assign to relevant considerations” (b), så handler den uenighed om *Good Grounds*, dvs. om *hvor* gode eller vægtige de(t) fremførte argumenter er.

Ydermere kan man vise at disse tre aspekter eller dimensioner modsvarer de tre hovedkategorier i det antikke *stasis*-system. At diskutere acceptabilitet er at vælge den konjekturale stasis/status; at diskutere relevans svarer til at vælge den definitiviske stasis, idet man diskuterer om et fremført begreb faktisk giver belægget gyldighed; og en diskussion om hvor gode eller vægtige grundene er, svarer til den ”kvalitative” stasis, som også er ”kvantitativ”, i og med at man går ind i sagens konkrete omstændigheder og ser på hvor meget de forøger eller formindsker argumentets vægt.

Vi har altså at gøre med et robust sæt af aspekter hvorudfra man kan anskue argumentation på en differentieret måde. De forskellige begrebers overensstemmelse fremgår af følgende skema.

Rawls	(a) the complexity of evidence	(c) the vagueness or disputability of concepts	(b) the disputability of the weight we assign to relevant considerations
Govier	Acceptabilitet	Relevans	“Good Grounds”
Stasis-systemet	Den konjekturale stasis	Den definitiviske stasis	Den kvalitative stasis

Det er værd at huske at de tre sæt begreber er udformet til ganske forskellige formål. Stasis-systemet er en topik til udfindelse af mulige argumenter, primært i juridisk argumentation. Goviers og den uformelle logiks ”ARG” er primært beregnet til argumentevaluering. Og Rawls’ punkter (a)-(c) er nogle af de grunde der ifølge ham er til at ”reasonable disagreement” består, altså punkter hvor holdningerne skilles, og hvor folk kan være og forblive uenige. Men dertil kan man sige at for retorikken er eksistensen af ”reasonable disagreement” en selvfølge; en egentlig retorisk argumentationsteori som f.eks. Aristoteles’ går ikke ud fra at disputanterne

nødvendigtvis bliver enige (ikke engang *mere* enige) af at diskutere; de prøver hver især blot at finde det der taler for deres sag og få så mange som muligt til at lægge mest vægt på dét. Det er ikke tilfældigt at uenighedspunkterne hos Rawls er de samme som strategipunkterne i stasis-systemet eller evaluerings-punkterne i den uformelle logik. En retorisk argumentationsteori kan ikke fortælle os kategorisk hvilke slags argumenter der gælder og hvilke der ikke gør, men nok hvordan argumenter kan understøttes og kritiseres, styrkes og svækkes. Og den kan slet ikke fortælle os hvem der har ret i enhver given sag. Den må tværtimod lægge til grund at der er mange kilder til fornuftig uenighed, og den bliver derfor i bedste fald en lære om bortskaffelse af den *ufornuftige* uenighed og håndtering af den fornuftige.

Og der er endda endnu flere af disse kilder. Rawls' punkt (d) går ind på det at vi i en række henseender har forskellig baggrund, skønt vi er borgere i samme samfund, og det kan legitimt bevirke forskelle i hvordan vi håndterer punkt (a)-(c):

(d) *our total experience, our whole course of life up to now, shapes the way we assess evidence and weigh moral and political values, and our total experiences surely differ ... in a modern society ... the total experiences of citizens are disparate enough for their judgments to diverge*

Men dertil kommer så de yderligere komplikationer som han omtaler i punkt (e)-(f); det er forhold der er ”peculiar to the reasonable and the rational in their *moral and practical use*”.

(e) Often there are *different kinds of normative considerations of different force* on both sides of a question ...

(f) ... In being forced to select among cherished values, we face great difficulties in *setting priorities* ...

Ikke alene kan vi altså være fornuftigt uenige om alle slags emner, men der er tilmed disse særlige ”burdens of judgment” når det gælder moralsk (etisk) og praktisk, dvs. handlingsrelateret argumentation. Det er jo en sondring svarende til den vi så hos Aristoteles mht. det at ”rådslå”; det er noget vi kun gør om handlinger vi selv kan beslutte at sætte i værk, og ved handlingsdiskussion kommer værdier og moral ind i billedet.

Dermed kommer der en ny dimension til feltet af mulig, fornuftig uenighed. Punkt (e) er i virkeligheden den samme betragtning som ligger bag filosofen Isaiah Berlins begreb om den menneskelige ”værdipluralisme”. Det betyder hos ham ikke værdirelativisme, men derimod at der ikke kun *imellem* mennesker, men også inde i det *enkelte* menneske vil være modstrid mellem de værdier som vedkommende tror på; ikke alle gode ting er kompatible, og endnu mindre alle menneskeheds idealer. Politisk lighed, effektiv organisation, social retfærdighed er kun til en vis grad forenelige med individets frihed; retfærdighed og gavmildhed såvel som private og offentlige forpligtelser kan komme i skarp konflikt med hinanden¹⁶.

Men er det at vi – både indbyrdes og hver for sig – tror på en flerhed af inkom-

16 Isaiah Berlin, ”Two Concepts of Liberty”, i: *Liberty, Incorporating Four Essays on Liberty* (Oxford: Oxford University Press, 2002 (oprindeligt publiceret 1958)).

patible værdier, virkelig et problem? Det ville ikke være et problem, i hvert fald ikke i teorien, hvis man troede på et fast og objektivt hierarki af disse værdier, således at selvom de trækker hver sin vej i en given sag, er der ingen tvivl om hvilket valg vi skal træffe. En sådan tro synes Cicero at have haft, i hvert fald ifølge hans etiske hovedværk *De officiis*; her understreger han på den ene side at der ofte kan være konflikter hvor man må sammenholde de fire grundlæggende dele af dyden (*cognitio, communitas, magnanimitas, moderatio*) og veje dem op mod hinanden – men på den anden side når han frem til at det valg som dikteres af fællesskabsfølelsen, *communitas*, er ”nærmere naturen” og mere overensstemmende med den højeste visdom, *phronesis*, end det som måtte være dikteret af ren erkendelse¹⁷. Men for andre tænkere er problemet med modstridende værdier ikke så let løst; de finder at man ikke kan løse det medmindre man har en art fællesnævner for forskellige værdier. Utilitaristen Jeremy Benthams løsning var at man altid skulle vælge den handling der kunne skabe “the greatest possible happiness of the greatest possible number”. John Stuart Mill talte om at man skulle have en ”common umpire” til at dømme i den slags valgsituationer. Men den løsning forskyder kun problemet, for når forskellige værdibegreber peger på forskellige handlinger, efter hvilke vekselkurser omregner man så de forskellige værdier til ”lykke”? Og hvis man nu kan give en kæmpestor mængde mennesker en mellemstor mængde lykke, hvordan kan man så sammenligne det med at give en mellemstor mængde mennesker en kæmpestor lykke? Det kræver at man rent numerisk kan gange lykkemængde og menneskemængde med hinanden, men det kræver igen at begge dele kan måles med en indiskutabel og konvertibel numerisk værdi. Kort sagt, det er umuligt at opstille den ønskede fællesnævner. Eller rettere, man kan sagtens postulere én, men man kan ikke gøre den objektiv; at tro det ville indebære en påstand om at alle, selv om de ikke rent faktisk ville anerkende denne fællesnævner som rigtig, så dog *burde* gøre det; drejede det sig f.eks. om en afgørelse om hvorvidt man skulle søge at bevare en bestemt dyreart skønt det ville have en omkostning af en vis størrelse, så skulle man sige til den ene part: ”Hvis du synes bevarelsen af den dyreart er *så* meget værd, så har du objektivt uret”; eller man skulle sige til den anden part: ”Hvis du synes den dyreart *ikke* er så meget værd, så har *du* objektivt uret. Vi har en nemlig en objektiv fællesnævner der afgør hvem af jer der har ret.” Det er let at se at noget sådant ville være akademisk megalomani – eller med et moderne politisk udtryk: smagsdommeri.

Troen på objektivitet her er det samme som at sige at der ikke findes det der kaldes en politisk afgørelse. Hvis man tror at en sådan fællesnævner kan trækkes frem og skaffe uenigheden ud af verden i en kontroversiel sag, vil man blot opdage at selve fællesnævneren bliver genstand for den samme uenighed som man ville afskaffe med den.

Hele denne problemstilling om en flerhed af værdier der trækker i forskellige retninger, beskrives af mange moralfilosoffer og andre som *inkommensurabilitet*. En af dem er Joseph Raz, der beskriver problemet sådan:

When reasons are incommensurate, they are rendered optional, not because it

17 *De officiis* I, 152-153.

is equally good (or right or reasonable) to choose the option supported by either reason, but because it is reasonable to choose either option (for both are supported by an undefeated reason) and it is not unreasonable or wrong to refrain from pursuing either option (for both are opposed by an undefeated reason).¹⁸

Altså: To modsatte valgmuligheder er begge legitime ("optional"), for begge har et eller flere gode argumenter (baseret på inkompatible værdier) for sig – og imod sig. At de værdier der er involveret i mange af vore valg af handling, ikke blot er inkompatible men også inkommensurable, er en grund blandt flere til at der ikke er valg der via et filosofisk ræsonnement kan foreskrives os som de objektivt rigtige. Diskussion mellem repræsentanter for de to valg vil ikke med nogen nødvendighed føre til konsensus. Betyder det så at valget, hvis det *skal* tages, bliver som at gribe en vilkårlig lodseddel i blinde? Det vil Habermas måske mene. Men to individer der vælger forskellige handlinger i samme situation, behøver ikke at have valgt blindt. De kan begge have handlet ganske bevidst og med åbne øjne, men de kan have prioriteret forskelligt mellem inkommensurable værdibegreber, eller med Rawls' ord, "different kinds of normative considerations". Trudy Govier, hvis lærebog i argumentation¹⁹ som en af de få har et afsnit om situationer hvor der er relevante argumenter på begge sider af en sag, erkender at der er "no formula or rule that we can apply to determine whether reasons for the conclusion outweigh reasons against it"; det er på grund af inkommensurabiliteten mellem de involverede værdier. Men det ene individ kan, efter at have set nøje på sagen, beslutte at den værdi der trækker den ene vej, skal have prioritet – og et andet individ kan, efter tilsvarende grundig betragtning, beslutte det modsatte. Ikke alene kan disse to nemlig *prioritere* disse værdier forskelligt; de kan f.eks. også *fortolke* dem forskelligt. For den ene falder *Jyllands-Postens* publikation af Muhammed-tegninger f.eks. ind under begrebet ytringsfrihed, for den anden gør den ikke.

Det er nogle af de forskelle der kan forårsage "fornuftig uenighed" i de sager som vi rådslår om. Netop disse punkter hvor synsmåderne skilles, er også dem hvor parterne kan sætte ind med retorik for at overbevise hinanden. Modstående parter har begge brug for at høre hvad der kan siges for begge modstående synspunkter, for at de ikke skal vælge blindt; begge vil så måske kunne påvirkes til at ændre eller moderere deres standpunkter, og de kan bl.a. tænkes at omfortolke eller omprioritere deres underliggende værdibegreber. Men begge kan også tænkes at blive stående hvor de står. Grundsituationen er i alle fald at der kan være acceptable og relevante argumenter af en vis vægt på begge sider; at disse ikke kan måles med en fælles, objektiv målestok; men at den enkelte alligevel har brug for at sammenholde argumenterne for og imod. "Afvejning" af dem kan kun ske i gåseøjne, for den kan ikke være en objektiv måling, som den man kan lave på en fysisk skålvægt; den skal netop være en sammenholdning af belæg set i lyset af hver enkelt individs sæt af værdi-begreber, som det er p.t. Men den behøver ikke være blind.

18 Joseph Raz, *Engaging Reason: On the Theory of Value and Action* (Oxford, Oxford University Press, 2000), s. 102-103.

19 Govier, *A Practical Study of Argument*.

Denne grundsituation for fornuftig uenighed når det gælder handlinger vi kan rådslå om, indebærer frem for alt det enkle krav til frugtbar *controversia* at der skal sættes lys på det der taler for begge modstående standpunkter. Og frem for alt skal der sættes lys på de punkter hvor holdninger skiller, og hvor de derfor måske kan ændres. Det indebærer igen at den der skal træffe sit valg, først og fremmest har behov for at høre *eksplicitte grunde* til de modstående standpunkter – dér hvor de skilles. Og det indebærer at de der taler for de respektive modstående standpunkter, ikke kun skal give eksplicitte argumenter for deres eget standpunkt, men også forholde sig eksplicit til modpartens argumenter – i erkendelsen af at de eksisterer, og at de oftest har både relevans og vægt.

Sammenfattende: Det vælgende individ har frem for alt brug for 1) *eksplicitthed* både i argumenterne for egne standpunkter, og i kritikken af modpartens argumenter, og 2) debattører der *anerkender* de relevante argumenter modparten måtte have, og forholder sig til dem.

Men hvad vil det egentlig sige at folk ”har behov for” at høre alle argumenterne pro et kontra? Det er jo i hvert fald ikke altid hvad folk subjektivt set foretrækker – de vil ofte hellere bekræftes i at de har ret. Den bagvedliggende idé er at folks holdninger kan kvalificeres; men hvis en holdning kan kvalificeres, kræver det så ikke at nogle resultater er bedre end andre, altså tættere på det rette, gode og det sande end andre? Og er vi så ikke igen ovre i den form objektivisme eller smagsdommeri som blev afvist ovenfor? Nej, ”behovet” kan snarere defineres ved at den enkelte har brug for at vælge en holdning som er kvalificeret således at de ikke så let kommer til at fortryde. (Dét ville kendetegne den blinde eller ukvalificerede holdning.) De opdager f.eks. ikke så let, *bagefter*, at deres valg var dårligt begrundet, at det indebar konsekvenser de ikke havde drømt om, og at de værdier der blev påberåbt i debatten om det, ikke var relevante (en oplevelse som mange amerikanere fik efter oprindelig at have støttet Irak-krigen).

Den kvalificerede holdning har åbne øjne for hvad et valg indebærer, men den kan alligevel falde ud på flere måder, f.eks. fordi forskellige individer prioriterer de relevante værdibegreber der indgår i sagen, forskelligt.

Skønt konsensus ikke kan forudsættes at være mulig, kan et kvalificeret valg med en kvalificeret forudgående debat udmærket føre til det som politologerne Dryzek & Niemeyer²⁰ kalder *meta-konsensus* – nærmere bestemt *normativ meta-konsensus*: det fænomen at modstandere erkender at de bygger på de samme værdier i deres holdninger til en sag, men at de *prioriterer* dem forskelligt.

Når kravene til konstruktiv *controversia* stilles sådan op, er det også tydeligt at netop disse to krav nok er dem vore politiske debattører mest typisk forsynder sig imod: Man skal give eksplicitte grunde de steder hvor modstandere mener noget andet. Men vi møder daglig forsyndelser mod dette krav; vi kan kalde dem *argumentationssvigt*. Man skal eksplicit besvare relevante modargumenter. Men vi møder daglig forsyndelser også mod dette krav; vi kan kalde dem *modargumentationssvigt*.

20 John Dryzek & S.J. Niemeyer, “Reconciling pluralism and consensus as political ideals”. *American Journal of Political Science* 50 (2006).

Med hensyn til kravet om eksplicitthed: Netop på de ”skille”-punkter hvor man kan være uenig, og hvor den iagttagende borger derfor har behov for eksplicitte grunde, kan den politiske debattør ønske at tale eller skrive som om der ikke var noget at være uenige om, altså som om hans egen mening implicit var gældende. Jeg foreslår, som en pædagogisk betegnelse for denne art kommunikationsadfærd, udtrykket “omvendt lommetyveri”. Almindeligt lommetyveri er jo at liste folks ejendele op af deres lommer uden at de opdager det; omvendt lommetyveri er at liste noget – nemlig diskutabel synsmåder og meninger – ned i lommerne på folk, uden at de opdager det.

Motivet til den slags adfærd er klart. Hvis en politisk debattør ønsker at hans publikum skal antage et synspunkt som mange ikke er enige i, så er det en fordel hvis dette publikum ikke er bevidst om at det netop er det han prøver på; hvis de nemlig opdagede at han var i færd med at få dem til at antage en diskutabel synsmåde, ville deres naturlige reaktion være at kræve argumenter for den. Dem kan kommunikatoren måske godt levere, men han må så forvente at mange ikke vil finde dem overbevisende. Kan man derimod få sin diskutabel synsmåde antaget uden at give grunde for den, er det langt at foretrække; men det fungerer bedst hos modtagere der ikke opdager at noget sådant er hensigten.

Habermas har opstillet en sondring mellem *manifest* og *latent* strategisk kommunikation²¹. Nok er han afvisende over for *al* strategisk kommunikation (altså kommunikation der vil påvirke), men den latente er dog – også for Habermas – *endnu* mere mistænkelig end den manifeste. Fra et retorisk synspunkt gælder derimod at manifest strategisk kommunikation som sådan er legitim og uundværlig for samfundet; det er netop først når den er latent at strategisk kommunikation er suspekt.

I en serie artikler har Mie Femø Nielsen og jeg selv foreslået at gøre dette træk til en del af definitionen på ”spin”²². Heri er givet eksempler på en række forskellige sproglige strategier der er eksempler på spin, og som kan beskrives som omvendt lommetyveri.

Et eksempel er det slogan som Dansk Folkeparti bl.a. brugte i sin annoncekampagne i forsommeren 2008 om hvorvidt det skal være tilladt for dommere og domsmænd at bære muslimske hovedtørklæder. Det lød: ”Giv os Danmark tilbage”.

Denne sætning indeholder en regelret sproglig ”præsupposition”: Udtrykket *give tilbage* præsupponerer at den hvortil noget gives tilbage, ikke længere har det, eventuelt har fået det frataget. Det er en synsmåde hvis acceptabilitet er højst diskutabel. Men var den blevet fremsat eksplicit: ”Vi har ikke Danmark længere” eller ”Danmark er blevet taget fra os”, så havde den i langt højere grad fremstået som diskutabel og havde kaldt på belæg. Man kunne også forestille sig at jo mere denne påstand eventuelt var blevet forsynet med belæg, og dermed anbragt i fokus for kommunikationen, desto mere tvivlsom ville den nok have virket på de fleste. Det

21 Habermas, *Postmetaphysisches Denken*.

22 Mie Femø Nielsen & Christian Kock, ”Hvad er spin?”, i: Anne Høybye, Brit Buchhave, Martin & Signe Wagner (red.): *Politisk spin* (København: Akademisk Forlag, 2007); Mie Femø Nielsen & Christian Kock, ”Fire grundlæggende funktionstyper af spin”, i: Høybye, et.al.: *Politisk spin*; Mie Femø Nielsen & Christian Kock: ”Sproglige spinteknikker”, i: Høybye, et.al.: *Politisk spin*.

er en påstand som står sig langt bedre ved blot at glide ind i kommunikationen, uden for fokus, som en præsupposition jo normalt er, og så gradvis opnå en form for anerkendelse hos en del af modtagerne.

Skulle nogen, stillet over for en af den nævnte kampagnes annoncer med billede af f.eks. en burka-klædt kvindelig dommer og en brødtekst der begynder ”Det islamiske hovedtørklæde er symbolet på kvindens underkastelse”, spørge sig selv: ”men *hvem* er det der har taget Danmark fra os? Og hvem er for resten *vi*?”, så ville svaret komme af sig selv: De der har taget Danmark fra ”os”, må være muslimerne i landet. *Vi* må derimod være de etniske, ikke-muslimske danskere. Ellers giver anbringelsen af sloganet nederst i en annonce med dette billede og denne tekst ingen mening; den ville være irrelevant. Her virker et af de ”maksimer” som H.P. Grice har formuleret – nemlig hans ”Maxim of relevance”: ”Be relevant”. Relevans-kravet udmøntes bl.a. i at vi forventer at en ytrings dele har indbyrdes *kohærens*. Men det er ikke til at se hvordan ”Giv os Danmark tilbage” kunne have kohærens med den øvrige annonce hvis ikke man fortolker det som angivet.

Denne fortolkning, som altså uvilkårligt vil opstå i mange læsers hjerner, er ikke en præsupposition, men derimod en *implikatur* (også kaldet en underforståelse). Bl.a. Oswald Ducrot har forklaret forskellen mellem underforståelser og præsuppositioner meget tydeligt²³. Men ligheden er også vigtig, nemlig at begge dele kan bruges til ”omvendt lommetyveri”.

Implikaturer har endda den ekstra fordel at afsenderen kan fralægge sig ansvaret for dem. Det har man set et slående eksempel på bl.a. i den amerikanske debat efter Irak-krigen. George W. Bush og hans medarbejdere kom i tiden op til krigens start i marts 2003 med en lang række offentlige ytringer hvori det var en nærliggende underforståelse at Saddam Hussein havde forbindelse med terrorangrebet den 11. september. Et typisk eksempel er denne passage fra Bushs ”State of the Union”-tale i januar 2003:

Before September the 11th, many in the world believed that Saddam Hussein could be contained. But chemical agents, lethal viruses and shadowy terrorist networks are not easily contained. Imagine those 19 hijackers with other weapons and other plans — this time armed by Saddam Hussein.

På flere måder gøres det her nærliggende at forbinde Saddam med 9/11. Når det siges at man før 9/11 kunne gå og tro at Saddam kunne ”indhegnes”, er det vel kun relevant hvis man ikke kunne tro sådan *efter* 9/11. Men dét er vel kun tilfældet hvis Saddam faktisk var forbundet med 9/11. Ligeledes gælder at der mangler kohærens mellem 1. og 2. punktum hvis ikke de kemiske stoffer, de dødelige vira og de skumle terroristnetværk har ”noget” at gøre med Saddam. Disse netværk må ydermere, igen for kohærensens skyld, være nogle der er har at gøre med 9/11. Og selvom man ikke siger at Saddam havde bevæbnet 9/11-angrebet, opfordres man i sidste punktum til at forestille sig et sådant angreb, bevæbnet med alle Sadams frygtelige våben – en opfordring som næppe heller er relevant hvis ikke Saddam dels har disse våben, dels har et ønske om at bruge dem mod USA.

23 Oswald Ducrot, ”Présupposés et sous-entendus”, i: *Langue française* 4 (1969), 30-43.

Netop troen på en forbindelse, af ubestemt art, mellem Saddam og 9/11 blev i tiden mellem september 2001 og marts 2003 antaget af en stærkt voksende del af den amerikanske befolkning og var utvivlsomt en afgørende årsag til at et flertal i 2003 gik ind for krigen. Men faktisk fremsatte Bush-regeringen stort set ikke denne anklage mod Saddam eksplicit - formentlig på grund af manglen på acceptable belæg. Og i den efterfølgende debat har Bushs tilhængere (f.eks. højrefløjs-columnisten Ann Coulter) faktisk forsvaret ham med at denne forbindelse har han aldrig fremsat påstande om. Hvortil er at sige at det var langt mere effektivt at udbrede antagelsen om Saddams 9/11-forbindelse med en vedholdende strøm af underforståelser.

Det var nogle eksempler på den ene hovedtype af ”omvendt kommetryeri”: argumentationssvigt, dvs. at man prøver at få diskutabile synsmåder antaget af borgerne uden at have leveret argumenter for dem. Den anden hovedtype er den at man undviger forpligtelsen til at svare på modargumenter eller kritiske spørgsmål. Ved et ”svar” på et modargument forstår vi at man giver et argument imod det, dvs. en eller flere grunde til at betvivle eller nedsætte dets acceptabilitet, relevans og/eller vægt.

Man finder sjældent undvigelsen af at svare i helt manifest, umaskeret form – altså det at et besvare modargumentet med tavshed, nægte at svare, el.l. Hvad man oftest ser, er at debattøren i sin tale tur ytrer noget der overfladisk kan forveksles med et svar ifølge den lige givne definition – men som ikke er det. En vis del af publikum vil så opleve den illusion at der er svaret, og at svarerens dialogiske forpligtelse derfor ikke er tilsidesat. Det er det der gør denne type svigt til omvendt lommetryeri.

Der er tre typiske strategier som bruges hertil. Man kan:

- 1) tale hen over modargumentet og sige noget der ikke har med det at gøre
- 2) svare på en forvrænget udgave af modargumentet
- 3) svare ved at afvise modargumentet ”blankt”, dvs. ude at levere grunde til at betvivle det etc.

Eksempel på (1): 21. november 2003 skrev Ulla Dahlerup i *Weekendavisen* under titlen ”Magtsyge: Hjælp fiskerne” et af sine heftige indlæg, denne gang mod den officielle fiskeripolitik med kvoter, kontrol osv. Bl.a. anklagede hun ”havbiologernes stive regler” og den ”herskende klasse af embedsmænd”. Men der var også andre argumenter for en ændret fiskeripolitik i hendes artikel. En fiskeskipper blev citeret og omtalte f.eks. den påtvungne udsmidning af ”bifangster” (fisk af arter man ikke har kvoter til); han sagde: ”Der bliver landet færre fisk på de danske fiskeriauktioner, end der bliver smidt ud igen som døde. Det er da indlysende, at fiskebestanden ikke ’genopbygges’ ved at smide døde fisk ud.” En anden fiskeskipper sagde: ”Man kunne løse problemet ved at lade os beholde, hvad der er fanget i nettet, kontrollere det i land, og så regulere vores havdage”. En tredje havde en detaljeret forklaring på hvorfor biologerne efter hans mening bedømmer torskebestanden helt forkert: ”Biologerne prøver på pladser, hvor vi aldrig har kunnet fange torsk. De

sætter så små[t] grejer ud, der skal ikke meget til, før grejet klapper sammen. De bruger forkert trawl, men torsken går højere, den går ikke nede på bunden, og så siger biologerne, at der ingen torsk er, og det er fiskernes skyld.”

Fødevarerminister Mariann Fischer Boel svarede den 28. november – men kun på det ene argument i Dahlerups indlæg, det om de slemme embedsmænd: ”Det er ikke onde embedsmænd, som er skyld i fiskeriets problemer,” og: ”Vores fiskerikontrol består ikke af de mange magtsyge paragrafryttere”. Argumenterne om at de eksisterende regler har absurde konsekvenser i form af udsmidning af brugbare, døde fisk, og at biologerne måler fiskebestanden forkert, blev ikke omtalt.

Men netop dem vil mange læsere nok finde er de mest interessante, uanset at tonen hos Dahlerup er skinger og aggressiv. Hvis disse argumenter handler om noget reelt (er ”acceptable”), så lyder de som noget der også kunne være relevant og vægtigt. Derfor ville det være værdifuldt for borgerne at høre ministerens svar på netop disse argumenter; disse svar på dem ville være en klar hjælp for borgerne til at tage et standpunkt om Danmarks fiskeripolitik. Det kunne jo godt være at ministeren *havde* gode svar; uanset at der måske er tale om relevante modargumenter imod den førte politik, kunne det f.eks. være at andre, inkommensurable argumenter talte *for* den med en vægt som man kunne vælge at anse for endnu større – f.eks. uomængelige internationale forpligtelser. I så fald ville mange nok hælde til at acceptere den eksisterende politik. Men det kunne også være at publikum ville finde de eventuelle svar fra ministeren lidet relevante og vægtige; også det ville imidlertid være en hjælp til at man kunne danne sig et standpunkt, denne gang i Dahlerups favør. I forhold til disse modargumenter, hvor ministerens svar ville være en reel hjælp til borgerens meningsdannelse, får vi imidlertid ingen svar. Og hendes svigt maskeres ved at vi i stedet får en slags svar på de modargumenter fra Dahlerup som de fleste nok i forvejen ville finde ”langt ude”, dvs. lidet acceptable.

Alt i alt er denne lille debat et skoleeksempel på at vi som borgere ikke får det vi netop har mest brug for fra den politiske debat; men dette svigt sker på en måde så mange næppe vil opdage det.

Svarstrategi nr. (2) leverede Anders Fogh Rasmussen et subtilt eksempel på ved et pressemøde den 21. februar 2006, stillet over for kritik af, at han havde misforstået et meget omtalt brev fra 11 muslimske landes ambassadører. Denne misforståelse, og Foghs påfølgende afvisning af brevetts ønske om et møde, var ifølge nogle kritikere en medvirkende årsag til ”Muhammed-krisen”. Fogh sagde bl.a.: ”Så er der nogen, der har sagt, at man kunne have oversat brevet på en anden måde”²⁴.

Dermed forvanskede han kritikken afgørende. Den gik nemlig på at statsministerens måde at forstå brevet på (dvs. som et entydigt krav om retlige skridt mod *Jyllands-Posten*) var ubetinget forkert: Kritikken var ikke kun at brevet *kunne* oversættes anderledes (hvilket stadig ville have muliggjort statsministerens læsemåde), men at det *skulle* oversættes anderledes. Denne version af kritikken indebærer at statsministeren havde begået en klar fejl og altså udvist inkompetence. Men det var ikke den version han svarede på.

24 *Politiken* 22. februar 2006.

I sit svar på kritikken, som han gengav den, sagde Fogh videre: ”Men jeg vil gerne sige, at oversættelsen af brevet er i den henseende mindre væsentlig. Ja, den er faktisk helt uvæsentlig. For selv en ikke-retslig indgriben over *Jyllands-Posten* er ikke mulig i vores system.” Her svarer han igen på en anden forvansket udgave af kritikken af hans håndtering af sagen; kritikken havde været at hans fortolkning af brevet som et krav om en umulig *indgriben* over for et medie var en forkert fortolkning; men i sit svar negligerer han kritikken ved blot at repetere fortolkningen. Man ser i eksemplet hvordan en betydningsforskydning som er næsten umærkelig, fjerner det afgørende i en modparts modargument. Slutresultatet er at Fogh *synes* at have svaret på den fremførte kritik – men han har blot svaret på en ”stråmands”-udgave af den.

Udtrykket ”stråmand” bruges gerne om det at give en forfalsket udgave af modpartens standpunkt; her bruger vi det om en forfalsket udgave af modpartens argument. Det er imidlertid relevant at skelne mellem to undertyper af ”argument-stråmand”. Hvad Fogh laver i eksemplet, kan kaldes ”den ynkelige stråmand” – idet manøvren er at gengive modargument i en svækket, harmløs udgave. Her-overfor står den modsatte undertype, der kan kaldes ”den afskyelige stråmand”. Den er der tale om når man gengiver en modparts argument i en forvansket udgave som for de fleste er helt uacceptabel.

Et eksempel ser vi en avisdebat hvor en læserbrevsskribent 28.7.04 i *Politiken* bebrejdede de radikales daværende udlændingeordfører Elsebeth Gerner Nielsen at hun havde skrevet forord til en pjeces som anviste en vej til at omgå de skrappe krav til familiesammenføring. Han skrev:

at Det Radikale Venstres udlændingeordfører, Elsebeth Gerner Nielsen, har medvirket direkte med et forord i denne pjeces - det er uforståeligt! Fru Niensens deltagelse vidner ikke om den store forståelse for det lovgivende demokrati.

Her er modargumentets hjemmel tydeligt den norm at hun som parlamentariker ikke bør medvirke til omgåelse af den lovregel parlamentet selv har indført. Men Gerner Nielsen skyder i sit svar den 1.8. sin kritiker i skoene at det er en ganske anden norm han har påberåbt sig:

Det burde være logik for enhver, at politikere ikke skal bøje sig, fordi et flertal har en anden mening. Jørgen Bülow Hansen (28.7.) mener imidlertid, at jeg ikke kan tillade mig at skrive forord til en pjeces, fordi pjecens indhold er i strid med flertallets holdning.

En sådan betydningsforskydning springer måske ikke straks i øjnene, især ikke når svaret kommer i avisen tre dage efter kritikken; men som man ser, prøver Gerner Nielsen her den manøvre som Piet Hein beskriver med ordene ”at dutte folk en mening på, hvis vanvid alle kan forstå”.

Eksempel på (3). I den første tv-debat mellem George Bush og Al Gore før præsidentvalget i 2000 kritiserede Gore Bush for at ville ”spend more money on tax cuts for the wealthiest 1 percent than all of the new spending that he proposes for education, health care, prescription drugs, and national defense, all combined”. Bush

“svarede” på denne kritik ved at betegne den som “fuzzy math”, og han sørgede for at slå denne vending godt fast i debatten ved at bruge den flere gange: “It’s fuzzy math. It’s to scare them ... The man’s practicing fuzzy math again ... all this Washington fuzzy math ... I can’t let the man continue with fuzzy math”. Som Kathleen Hall Jamieson og Paul Waldman har analyseret i *The Press Effect*²⁵, kom den følgende mediedækning helt overvejende til at handle om dette nye, fikse udtryk og ikke om hvad Gores kritikpunkt havde været, eller om hvorvidt det var rigtigt. Bush fik altså stukket den opfattelse ned i lommen på mange af vælgerne (og på medierne) at han havde svaret afvæbnende på kritikken (og tilmed sat Gore grundigt til vægs). Men det er let at se at svaret ikke er andet end en blank afvisning uden belæg. Bush stempler Gores argument som forkert og vildledende, men uden sige noget om hvordan eller hvorfor det er forkert og vildledende. Og han slipper godt fra det.

Det var eksempler på de tre standardstrategier til at begå modargumentations-svigt og slippe godt fra det. Alle tre bruges daglig af politikere og andre debattører, men kun sjældent formår modparten eller den ordstyrende journalist at gribe fat i forsyndelsen og gøre den tydelig. Uden tvivl antager en væsentlig del af vælgerne derfor at debattøren har svaret fyldestgørende på modargumentet og dermed afvæbnet det. Og det er uden tvivl derfor at disse strategier er så udbredte – i en grad så man kan forestille sig at de er bevidst indlært, måske på kommunikations- og mediehandteringskurser. En intern ”kogebog” fra Miljøministeriet, lækket til pressen i april 2008, indeholdt faktisk instrukser til embedsmændene om at forsyne ministeren med ”forslag til tre universelle svar, som ministeren vil kunne bruge til at besvare alle spørgsmål” – læs: give en illusion om at ministeren har svaret, selv om han netop ikke har.

Lad os til slut minde om hvad der, set ud fra borgernes behov, vil være den redelige og ønskelige form for svar på modargumenter og kritiske spørgsmål. Hvis en debattør har belæg for at kritisere et modarguments acceptabilitet, relevans eller vægt, er det naturligvis det han skal gøre – i den rækkefølge. Har han belæg for at modargumentet er usandt eller på anden måde uacceptabelt, skal han fremlægge det. Har han ikke et sådant belæg, men mener at der er problemer med modargumentets relevans, skal han forklare hvorfor. Har han ikke belæg for at frakende modargumentet relevans, må han forholde sig til dets vægt.

Her er det vi skal huske at når vi diskuterer handlinger, derunder politik, så vil der typisk være flere relevante argumenter af en vis vægt på begge sider. Men ”en vis vægt” betyder her i virkeligheden ”en *u*vis vægt”, for forskellige argumenters vægt i en sådan sag kan typisk ikke måles objektivt i forhold til hinanden; argumenter tilhørende forskellige dimensioner er ikke objektivt kommensurable. Hvor meget vægt man tillægger hvert af dem, er altså en individuel eller rent ud sagt subjektiv sag.

Ikke desto mindre: Den enkeltes vurdering af det enkelte arguments acceptabilitet, relevans og vægt kan godt påvirkes og ændres – det er det vi bl.a. har retorik til. Derfor er det at offentlige debattører, hvis de skal leve op til publikums (vælger-

25 Jamieson, Kathleen Hall, & Waldman, Paul: *The Press Effect: Politicians, Journalists, and the Stories That Shape the Political World* (New York: Oxford University Press, 2003).

nes) behov, skal anerkende relevante argumenter på begge sider af en sag; de skal eksplicit sammentænke og sammenholde dem; og så skal de give deres individuelle, men eksplicit begrundede bud på hvorfor argumenterne på den ene side efter deres individuelle vurdering har mere vægt end dem på den anden side. En debattør der selv på redelig vis, dvs. uden at forsøge sig med omvendt lommetyvveri, har foretaget en sådan sammenholdning og subjektiv afvejning af argumenter på begge sider, har dermed ydet vælgeren en brugbar hjælp til selv at vælge. Gør modparten det samme, har vælgeren fået en endnu bedre hjælp. Det som ministeren i ”fiske”-eksemplet ovenfor *ikke* leverede – det er præcis hvad vi, borgere og vælgere, godt kunne have brugt.

Litteratur

- Aristoteles: *Retorik*. Oversat af Thure Hastup. København: Museum Tusulanum. 1991.
- Aristoteles: *Vejen til Livslykken: Aristoteles' Eudemiske Etik; overs. og med Indledning og Noter af Poul Helms*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 1955.
- Berlin, Isaiah: ”Two Concepts of Liberty”, i: *Liberty, Incorporating Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press, 166-217. 2002.
- Dryzek, John, & Niemeyer, S.J. ”Reconciling pluralism and consensus as political ideals”. *American Journal of Political Science*, 50, 634-49. 2006.
- Ducrot, Oswald. ”Pré-supposés et sous-entendus”. *Langue française* 4 (1969), 30-43. Optrøkt i *Le dire et le di*. Paris: Minuit. 1984.
- Eemeren, F. H. van, & Houtlosser, Peter: ”Rhetorical analysis Within a Pragma-Dialectical Framework: The Case of R. J. Reynolds”. *Argumentation* 14 (2000), 293-305.
- Eemeren, F. H. van, & Houtlosser, Peter: ”Managing Disagreement: Rhetorical Analysis Within a Dialectical Framework”. *Argumentation and Advocacy* 37 (2001), 150-157.
- Fishkin, James: *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. New Haven: Yale University Press. 1991.
- Govier, Trudy: *A Practical Study of Argument*. 6th Edition. Belmont, CA: Wadsworth. 2004.
- Habermas Jürgen. *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Darmstadt: Luchterhand. 1962.
- Habermas, Jürgen. ”Wahrheitstheorien”, i: *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*, 127-183. Frankfurt/M.: Suhrkamp. 1972.
- Habermas, Jürgen. *Theorie des kommunikativen Handelns* (Bd. 1: *Handlungsrationaltät und gesellschaftliche Rationalisierung*; Bd. 2: *Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*), Frankfurt a.M.: Suhrkamp. 1981.
- Habermas, Jürgen. *Postmetaphysisches Denken*. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 1988. .
- Hansen, Mogens Herman: *Det athenske demokrati - og vores*. København: Museum Tusulanum. 2005
- Jamieson, Kathleen Hall, & Waldman, Paul: *The Press Effect: Politicians, Journalists, and the Stories That Shape the Political World*. New York: Oxford University Press. 2003.
- Nielsen, Mie Femø, & Kock, Christian: ”Hvad er spin?”, i: Anne Høybye, Brit Buchhave, Martin & Signe Wagner (ed.): *Politisk spin*. København: Akademisk Forlag, 2007. s. 19-35.
- Nielsen, Mie Femø, & Kock, Christian: ”Fire grundlæggende funktionstyper af spin”, i: Høybye, et al.: *Politisk spin*, 2007, s. 36-62. 2007.
- Nielsen, Mie Femø, & Kock, Christian: ”Sproglige spinteknikker”, i: Høybye, et al.: *Politisk spin*, 2007, s. 63-74.
- Rawls, John: ”The domain of the political and overlapping consensus”. *New York University Law Review* 64, 233-255. 1989.
- Rawls, John. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press. 1993.
- Raz, Joseph: *Engaging Reason: On the Theory of Value and Action*, Oxford, Oxford University Press. 2000.